

УДК 377:330.131.5

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Палькевич Юлія Святославівна,

*кандидат економічних наук, науковий співробітник
лабораторії управління професійно-технічною
освітою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

управління професійно-технічної освіти, функції управління, показники економічної ефективності, моніторинг трудових ресурсів.

Реферат

Виявлено основні проблеми економічного розвитку управління професійно-технічною освітою (ПТО). Здійснено аналіз літературних джерел щодо оцінювання освіти як галузі економіки, перспектив економічного розвитку галузі освіти, напрямів підвищення ефективності управління ПТО. Виокремлено рівні управління розвитком ПТО та встановлено, що макро- й мезорівням за ринкових умов більш притаманне регулювання процесів навчання, виробництва продукції (виконання робіт та надання послуг). Визначено, що поняття «управління» характеризує діяльність безпосередньо у середині навчального закладу. Розкрито сутність управління системою ПТО через його основні функції: організацію, планування, прогнозування, контроль та координацію. Запропоновано визначати економічну ефективність процесу управління ПТО за допомогою показників, які класифіковано за окремими блоками, а саме: блок показників організації процесу навчання; блок показників кваліфікації кадрового складу, блок показників організації навчального процесу; фінансово-економічний блок. Проведено диференціювання цілей здійснення моніторингу наявності та ступеня використання трудових ресурсів залежно від характеру завдань, які постають на тому чи іншому рівні управління ПТО (макро-, мезо- або мікрорівні).

Вступ

Одним із завдань сучасного українського суспільства є, по-перше, забезпечення конституційного права громадян на здобуття професійно-технічної освіти (ПТО) з урахуванням їхніх інтересів і здібностей, по-друге, забезпечення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках.

Розвиток професійно-технічної освіти та системи ефективного управління нею потребує розв'язання низки проблем. Деякі з них лежать у економічній площині управління ПТО:

- відсутність чіткої взаємодії центральних органів влади, підприємств, організацій і професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) при формуванні державного замовлення на підготовку відповідних фахівців, що веде до зростання кількості безробітних в Україні;
- необхідність розроблення економічної складової розвитку системи ПТО, сучасної методики розрахунку вартості підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ;
- незадовільний стан матеріально-технічної бази ПТНЗ: за останні 16 років практично не відновлювалися основні фонди за рахунок державного бюджету; відповідно 95–96% устаткування та навчальної техніки застарілі чи взагалі за своїм технічним станом не можуть експлуатуватися [8]. Концепцію Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 рр. запропоновано здійснювати, у т.ч. на основі диверсифікації фінансування професійно-технічної освіти та поліпшення матеріально-технічного забезпечення ПТНЗ [6];

- необхідність збалансування обсягів підготовки, зайнятості та попиту на робітничі спеціальності у розрізі кожного регіону. Адже випуск фахівців за професіями, в яких економіка країни не відчуває потреби, матиме негативні соціально-економічні наслідки, зокрема збільшуватиме кількість безробітних;
- недостатній розвиток такого фактора економічного розвитку системи ПТО, як соціальне партнерство. Не відпрацьованість соціальних зв'язків у регіонах між об'єднаннями роботодавців, профспілками та іншими зацікавленими сторонами (галузевими управліннями облдержадміністрацій, службою зайнятості, підприємствами тощо) призводить до істотних проблем щодо працевлаштування випускників (договори про працевлаштування випускників мають 77% ПТНЗ, але гарантоване влаштування на роботу надається тільки 37% учнів [4]).

Аналіз досліджень і публікацій

Науковці досліджують різні економічні аспекти управління освітою залежно від об'єкта дослідження. І. Каленюк зосереджує увагу на оцінці освіти як галузі економіки, на перспективах економічного розвитку освітньої галузі та напрямах підвищення ефективності управління освітою. В. Щетинін доводить особливу роль освіти в економічному розвитку країни, зокрема через визначення понять «галузь» та «галузь освіти».

Шляхам розв'язання економічних проблем профтехосвіти та вдосконаленню механізму її управління особливу увагу приділяє В. Луговий. У своїх роботах учений наголошує на необхідності реформування державного фінансування ПТО у зв'язку із зрушенням сфери директивного впливу.

Управлінська діяльність керівника у сфері ПТО розглядається В. Свистун крізь призму основних функцій менеджменту та класифікується як така, що здійснюється на підставі поєднання об'єктивних економічних законів із конкретними умовами розвитку організації або закладу задля постійного підвищення ефективності.

Досліджуючи економічні аспекти управління розвитком ПТО, В. Ягупов зосереджує увагу на необхідності реорганізації системи державного замовлення на підготовку відповідних фахівців, розробленні сучасних методик розрахунку собівартості навчання тощо.

Значний внесок у розроблення методологічних основ механізму регулювання ринку праці, його моделювання та прогнозування, маркетингу у системі освіти, зокрема професійної освіти, зробили такі вчені, як О. Палиця, В. Полуянов та ін.

Проте аналіз наукових праць вітчизняних дослідників показав, що питання економічної ефективності управління освітою, особливо ПТО, замало досліджені й не повністю охоплюють важливі сучасні економічні проблеми розвитку управління системою ПТО.

Мета статті

Вироблення пропозицій щодо побудови ефективної системи ПТО, здатної відповідати на виклики ринку праці та постачати йому кваліфікованих робітників затребуваних професій, які навчатимуться впродовж життя.

Виклад основного матеріалу

Вирішення економічних проблем розвитку системи управління ПТО лежить у площині державного регулювання (макрорівень), місцевого самоврядування (мезорівень) й раціонального розподілу ресурсів на рівні ПТНЗ (мікрорівень) (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні управління професійно-технічною освітою*

Рівні	Суб'єкти управління
МАКРОРІВЕНЬ	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, інші міністерства й відомства, наукові установи, дотичні до ПТО.
МЕЗОРІВЕНЬ	Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Органи громадського самоврядування (районна, міська, обласна конференції педагогічних працівників, всеукраїнський з'їзд працівників освіти). Навчально-методичні центри, ПТО.
МІКРОРІВЕНЬ	ПТНЗ

* Складено авт.

Вважаємо, що макро- та мезорівням за ринкових умов більш притаманне регулювання процесів навчання, виробництва продукції (виконання робіт і надання послуг), які здійснюють ПТНЗ. А от поняття «управління», «менеджмент організацій», «фінансовий менеджмент» охоплюють безпосередню діяльність усередині навчального закладу. Розглянемо їх детальніше.

Управлінська діяльність керівника у системі ПТО – це організована, планомірна і системна діяльність у соціально-економічній сфері, пов'язана з цілеспрямованою реалізацією специфічних управлінських функцій (мотивування, проектування, планування, моделювання, організація, регулювання, координація, контролювання, оцінювання) на основі пізнання і використання об'єктивних законів й закономірностей конкретної організації (установи, навчального закладу) в інтересах забезпечення її оптимального функціонування та постійного підвищення її ефективності [7].

Управління ПТНЗ здійснюється через систему основних функцій менеджменту, суть яких полягає в: організації навчально-виробничої діяльності, плануванні навчального процесу, бюджетуванні, складанні

прогнозів і виробленні стратегії розвитку ПТНЗ; контролю за виконанням планових завдань, координації дій через налагодження зв'язків між структурними підрозділами усередині ПТНЗ та постійного моніторингу його зв'язків із зовнішнім середовищем.

Функція організації щодо ПТО передбачає створення такої структури цієї системи, яка передбачала б найдоцільніший розподіл повноважень і відповідальності між центральними та місцевими рівнями управління і ПТНЗ (делегування повноважень – децентралізація на макро- й мікрорівнях).

Планування, а також прогнозування його результатів у системі ПТО залишається важливим компонентом організаційно-економічного механізму цієї сфери. За ринкових умов при запровадженні елементів госпрозрахункового механізму щодо ПТО планування повинно бути гнучким та адаптивним. Планування охоплює: визначення контингенту, тобто чисельності учнів, а також обсягу необхідних ресурсів для навчання даного контингенту. Адже саме чисельність учнів є вихідною величиною при визначенні кількості груп, викладачів, наявності аудиторій, будівель тощо, а значить – визначає обсяги бюджетного фінансування.

Обсяги фінансування держава встановлює на основі науково обґрунтованих нормативів, розроблених МОНмолодьпорту та затверджених Кабінетом Міністрів України. Нормативи фінансування – це узагальнюючі показники, що включають сукупність видатків на одиницю нормування. Вихідною базою для складання нормативів виступає середньорічна кількість учнів, кількість ставок працівників. На кожну з цих позицій складається норматив поточних витрат.

Крім нормативів поточних витрат на утримання одного учня, розраховуються також нормативи заробітної плати з нарахуваннями на неї, витрати на утримання будівель та споруд, видатки на їх капітальний і поточний ремонт. Повністю норматив бюджетного фінансування розраховується за всіма позиціями шляхом підсумовування витрат за ними.

Прогнозування підготовки кваліфікованого робітника – це передбачення: структури спеціальностей і спеціалізацій; потреб галузей економіки у фахівцях різних професій; набір учнів у ПТНЗ за групами спеціальностей (прогноз до 20-ти і більше років), за окремими спеціальностями (прогноз до 10-ти років) та формами навчання (при будь-якому терміні прогнозування). Головний акцент прогнозування – кадрове забезпечення програм загальнодержавного значення, підготовка фахівців для галузей, які є каталізаторами науково-технічного прогресу і забезпечують національну безпеку країни. Отже, цей процес потребує наукового обґрунтування майбутніх соціально-економічних змін.

Функція контролю необхідна для забезпечення виконання роботи всіма структурними підрозділами навчального закладу та елементами системи ПТО. Головний її елемент – збирання інформації про стан і результати діяльності ПТНЗ та здійснення її аналізу.

Функція координації потрібна для узгодження роботи всіх структурних ланок ПТНЗ та ПТО в цілому. Таким чином забезпечується узгодженість усіх стадій процесу управління [2].

Управління розвитком системи ПТО в ринкових умовах передбачає оновлення і постійне вдосконалення нормативно-законодавчої бази й ефективного управління матеріальними, фінансовими та людськими ресурсами. Це потребує гнучких взаємозв'язків між органами державного і місцевого регулювання, навчально-методичними центрами та ПТНЗ.

Важливим етапом процесу управління є визначення його ефективності в цілому й ефективності здійснення всіх управлінських функцій щодо розвитку ПТО. Оцінювати ефективність управління за допомогою одного показника досить складно, тим більше, що не всі управлінські досягнення можна оцінити кількісно. Тому досить логічним є визначення ефективності управління розвитком ПТО за допомогою системи показників. У зв'язку з тим, що управління є багатовекторним процесом, оцінювання його ефективності доречно здійснювати за допомогою окремих блоків показників (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація показників ефективності управління ПТНЗ*

БЛОК № 1 Показники організації навчального процесу	БЛОК № 2 Показники кваліфікації кадрового складу та організації процесу навчання	БЛОК № 3 Фінансово-економічні показники
динаміка державного замовлення та ступінь його виконання	рівень кваліфікації педагогічних працівників	середня зарплата випускника ПТНЗ, що працює за спеціальністю
співвідношення потреби у працівниках профільних професій регіону до кількості випускників цих професій у регіональних ПТНЗ	вікова структура педагогічних працівників	ступінь оновлення матеріально-технічної бази ПТНЗ
питома вага випускників, які працюють за спеціальністю	форми й системи оплати праці відповідно до кваліфікації	витрати на 1 співробітника ПТНЗ, їх структура
ступінь відповідності навчальних програм галузевим вимогам розвитку національної економіки	необхідність проведення перепідготовки кадрів	витрати на 1 учня ПТНЗ, їх структура
середня кількість учнів у групі		структура джерел фінансування**
кількість учнів у розрахунку на одного педагогічного працівника		питома вага власних джерел у загальному обсязі фінансування***

* Складено авт.

** Пряме фінансування, додаткові асигнування, дотації або субвенції з метою вирівнювання диспропорцій, кредитування навчання, можливості залучення приватних джерел фінансування.

*** Оплата за навчання, оренда приміщень; реалізація продукції, робіт, послуг.

Ефективність управління системою ПТО істотно залежить також від ступеня використання трудового потенціалу держави, тобто ринку праці. Сучасний ринок праці України характеризується постійними різкими змінами внаслідок соціально-економічних перетворень, які необхідно відстежувати для своєчасного регулювання й контролю з метою запобігання кри-

зовим явищам та поліпшення соціально-економічних умов життя населення.

Залежно від характеру завдань, які постають на тому чи іншому рівні управління (макро-, мезо- або мікрорівні), можна визначити кілька цілей оцінювання наявності й ступеня використання трудових ресурсів (табл. 3).

Таблиця 3

Основні цілі проведення моніторингу наявності та ступеня використання трудових ресурсів відповідно до рівнів управління ПТО*

Рівень	Основні цілі моніторингу
МАКРОРІВЕНЬ	Забезпечення громадянам України необхідних умов для здобуття ПТО та подальшого професійного зростання; поетапного реформування системи управління професійно-технічною освітою. Підготовка кваліфікованих робітників, здатних на основі професійних компетенцій забезпечувати конкурентоспроможність продукції і послуг на внутрішньому й зовнішньому ринках, а також здійснювати індивідуальну трудову діяльність
МЕЗОРІВЕНЬ	Вивчення стану структурних змін ринку праці регіону в розрізі професій (спеціальностей) з метою визначення та координації напрямів підготовки фахівців ПТНЗ. Моніторинг стану професійного навчання кадрів на виробництві з метою підвищення ефективності використання трудового потенціалу регіону
МІКРОРІВЕНЬ	Дотримання підприємствами, установами, організаціями державних стандартів з організації професійного навчання кадрів на виробництві. Використання необхідної методичної та консультативної допомоги в організації навчального процесу

* Складено за: Палиця О. В. Моніторинг ринку праці як складова системи державної діагностики попиту та пропозиції робочої сили [5].

Висновок

Таким чином, економічні аспекти управління ПТО охоплюють досить широке коло питань. Вважаємо, що напрями подальших досліджень управління розвитком професійно-технічної освіти мають бути зорієнтовані на інноваційний розвиток національної економіки з урахуванням глобалізації та інтеграції України у світовий економічний простір. Умови сьогодення дедалі більше вимагатимуть наявності кваліфікованих робітників, необхідних для економіки країни професій, які відповідатимуть постійному розвитку техніки і технологій. Сучасна державна система ПТО не є досконалою, але її руйнування може призвести до чергової економічної кризи у майбутньому: розбудова нової системи «з нуля» завжди потребує більших витрат, аніж вчасне та вдале реформування вже існуючої. Основними напрямками розв'язання проблем економічного розвитку системи ПТО вважаємо:

1. Внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства у напрямі задоволення потреб ринку праці шляхом створення гнучкої структури управління ПТО, у якій саме регіональний рівень має нести відповідальність за обсяги та якість підготовки робітничих кадрів. Не виключено, що це вимагатиме також

перерозподілу обов'язків між органами управління освітою і їх партнерами: органами праці та соціальної політики, державної служби зайнятості, галузевими управліннями облдержадміністрацій, об'єднаннями роботодавців і профспілок;

2. Враховуючи незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення більшості державних ПТНЗ та обмеженість бюджетних коштів на його оновлення, здійснювати виробничий блок навчання повністю на базі підприємств. На базі ПТНЗ залишити тільки теоретичну підготовку при навчанні та підвищенні рівнів кваліфікації працівників. У зв'язку з цим посилити систему трьохсторонніх договорів (ПТНЗ – учень – підприємство);

3. Збільшення частки недержавного фінансування освітніх програм і стимулювання участі роботодавців у розробці механізмів оцінювання й контролювання ефективності діяльності ПТНЗ на підставі кількісних та якісних показників працевлаштування випускників;

4. У розробленні методики складання прогнозних розрахунків щодо узгодження попиту і пропозицій у кваліфікованих робітниках доцільною є участь науково-дослідних інститутів, методичних служб різних міністерств і відомств.

Література

1. *Гаркуша Н. М.* Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті / Н. М. Гаркуша, О. В. Цукова, О. О. Горошанська.– К.: Знання, 2011.– 591 с.– (Вища освіта XXI століття).
2. *Каленюк І. С.* Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізми розвитку / І. С. Каленюк.– К.: ТОВ «Кадри», 2001.– 326 с.
3. *Луговий В. І.* Управління освітою: навчальний посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління».– К.: УАДУ, 1997.– 303 с.
4. Напрями оптимізації державної політики в сфері розвитку трудового потенціалу України: аналіз доп. / О. О. Кочеміровська.– К.: НІСД, 2013.– 38 с.
5. *Палиця О. В.* Моніторинг ринку праці як складова системи державної діагностики попиту та пропози-

ції робочої сили / О. В. Палиця // *Наук. праці МАУП.*– 2010.– Вип. 1 (24).– С. 83–89.

6. Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки / Кабінет Міністрів України: постанова від 13 квіт. 2011 р. № 495 [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF>.

7. *Свистун В. І.* Загальнонаукові засади управлінської діяльності керівників у системі професійно-технічної освіти / В. І. Свистун // *Наук. вісник Ін-ту проф.-тех. освіти НАПН України: Проф. педагогіка.*– 2011.– № 1.– С. 74.

8. *Ягунов В. В.* Методологія модернізації професійно-технічної освіти в Україні / В. В. Ягунов // *Наук. вісник Ін-ту проф.-тех. освіти НАПН України: Проф. педагогіка.*– 2011.– № 1.– С. 87–88.

Реферат

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ
В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ**

Палькевич Юлия Святославовна,

*кандидат экономических наук, научный сотрудник
лаборатории управления профессионально-техническим образованием
Института профессионально-технического образования НАПН Украины*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

управление профессионально-техническим образованием, функции управления, показатели экономической эффективности, мониторинг трудовых ресурсов.

Определены основные проблемы экономического развития управления профессионально-техническим образованием (ПТО). Осуществлен анализ литературных источников по оцениванию системы образования как отрасли экономики, перспектив экономического развития отрасли образования, определению резервов повышения эффективности управления системой ПТО. Выделены уровни управления развитием ПТО и установлено, что в рыночных условиях к макро- и мезоуровням в большей степени относится термин регулирования процессами учёбы, производства продукции (выполнения работ и оказания услуг). Определено также, что понятие «управление» характеризует деятельность непосредственно внутри ПТУЗа. Раскрыта сущность управления системой ПТО через её основные функции: организацию, планирование, прогнозирование, контроль и координацию. Предложено определять экономическую эффективность управления ПТО с помощью показателей, классифицированных по отдельным блокам, а именно: блок показателей квалификации кадрового состава, блок показателей организации учебного процесса, блок финансово-экономических показателей. Проведена дифференциация целей мониторинга наличия и степени использования трудовых ресурсов в зависимости от задач, которые определяются тем или иным уровнем управления ПТО (макро-, мезо- или микроуровнем).

Abstract

ECONOMIC ASPECTS OF MANAGEMENT FOR UKRAINE'S VOCATIONAL EDUCATION DEVELOPMENT IN MARKET CONDITIONS

Pal'kevych Yuliya Sviatoslavivna,

Ph.D. in Economics, Research fellow of the Laboratory of vocational education management. Institute of Vocational Education under the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

KEY WORDS:

vocational education management, management functions, indicators of economic efficiency, human resources monitoring.

The article reveals main problems of economic development as to vocational education management. Analysis of references regarding evaluation of education being a sector of economy, prospects for economic development of education sphere, lines of VET management efficiency increase is carried out. The author sorts out the levels of VET development management and suggests that regulation of processes concerning training and products manufacturing (work implementation and servicing) is more appropriate to macro- and mezo-levels according to market conditions. It is defined that the concept «management» describes immediate activity inside educational institution. The very essence of VET system management through its major functions: organization, planning, forecasting, control and coordination is revealed. The author suggests to determine economic efficiency of VET management process with the help of indicators which are classified by separate segments, that is: a segment of indicators for training process organization, a segment of indicators for personnel qualification, a segment of finance and economic factors. Differentiation of objectives for monitoring as regards availability and level of human resources usage depending on the tasks arising at a certain level of VET management (macro-, mezo-, or micro- levels) is realized.

References

1. Harkusha N. M. *Modeli i metody pryiniattia rishen' v analizi ta audyti* (Models and methods of decision making in analysis and audit). Kyiv, 2011, 591 p.
2. Kalenyuk I. S. *Osvita v ekonomichnomu vymiri: potentsial ta mekhanizmy rozvytku* (Education in economic scope: potential and development mechanisms). Kyiv, 2001, 326 p.
3. Luhovyi V. I. *Upravlinnia osvityu* (Education management). Kyiv, 1997, 303 p.
4. Palytsia O. V. *Monitorynh rynku pratsi yak skladova systemy derzhavnoi diahnozyky popytu ta propozytsii robochoi syly* (Labor market monitoring as a constituent of system for state diagnostics as to labor demand and supply). *Naukovi pratsi MAUP*, 2010, Issue 1 (24), pp. 83–89.
5. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsil'ovoi prohramy rozvytku profesiino-tekhnichnoi osvity na 2011–2015 roky* (About ratification of State goal-oriented program as regards vocational education development for 2011–2015). *Kabinet Ministriv Ukrainy: postanova vid 13 kvitnia 2011 r. № 495* [Electronic source], <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/495-2011-%D0%BF>
6. Svystun V. I. *Zagal'nonaukovi zasady upravlins'koi diyalnosti kerivnykiv u systemi profesiino-tekhnichnoi osvity* (Scientific principles of directors' management performance in a system of vocational education). *Naukovyi visnyk instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy: Profesiina pedahohika*, 2011, Issue 1, p. 74.
7. Yahupov V. V. *Metodolohiya modernizatsii profesiino-tekhnichnoi osvity v Ukrainin* (Methodology for modernization of vocational education in Ukraine). *Naukovyi visnyk instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy: Profesiina pedahohika*, 2011, Issue 1, pp. 87–88.